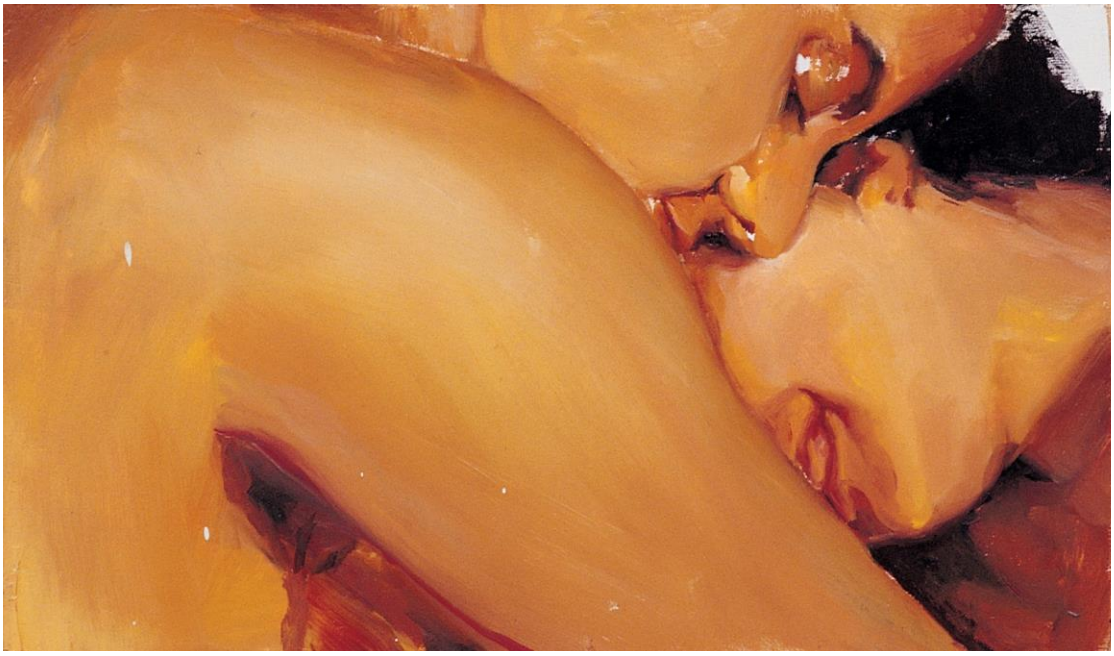

מגדר | כתב עת למגדר ופמיניזם | גיליון 2 | מאמרים

מיטל עירן יונה | ארגון "ישן" אבות "חדשים"? קצינים לוחמים בין הקריירה הצבאית לאבהות

תקציר

מאמר זה מבקש להאיר תחום נסתר מהעין, הנוגע לפרקטיקות של "עשיית אבהות" שנוקטים הגברים המשרתים בצבא הקבע. גברים אלה מלהטטים בין קריירה תובענית כקצינים לוחמים בצה"ל, הגוזרת עליהם היעדרות ממושכת מהבית, לבין תפקידם כאבות לילדים קטנים. קצינים אלו פועלים בתוך ארגון "ישן", גברי ותובעני, התובע את כל זמנם ומרצם, ובמקביל נדרשים להיענות גם לציפייה החברתית הרווחת הדורשת מהם להיות "אבות חדשים", המעורבים בחיי ילדיהם.

במחקר זה ביקשתי לבחון לא רק את ייצור אי-השוויון ושעתוקו בספֵרה הפרטית בקרב משפחות אלו, שבהן מתקיימת חלוקת תפקידים מגדרית מובהקת בין בני הזוג, אלא להתבונן בפרקטיקות "עשיית האבהות" של הקצינים, דרכן הם מנכיחים עצמם בבית, למרות היעדרותם.

מממצאי המחקר עולה כי מאפייני תפקידם והחוויה של קושי להביא עצמם לידי ביטוי בתפקיד ההורי מולידים מגוון פתרונות יצירתיים הן בספירה הפרטית והן בציבורית. החל בהשתתפות בטקסים חברתיים, שבהם הצלחתם לעמוד בתפקיד "ההורה האידיאלי" נצפית ומוערכת על ידי הסביבה החברתית כולה, דרך פרקטיקות שונות ל"מתיחת גבולות הזמן" ועד לשימוש בטכנולוגיות תקשורת, המצמצמות את המרחק ומנכיחות אותם בחיי משפחתם, גם אם מרחוק. אבות אלו מנסים לשנות במעט את המשוואה שהיעדרות שווה תפקיד הורי שולי, תוך שימוש בכל הכלים העומדים לרשותם. אך גם כאן עושות רעיותיהם עבודה שקופה כדי לסייע להם להצליח בתפקידם.

מילות מפתח: משפחה, צבא, עבודה, הורות

ארגון "ישן" אבות "חדשים"? קצינים לוחמים בין הקריירה הצבאית להורות

על אף השינוי המשמעותי במקומן של הנשים בשוק עבודה והשינוי ביחסי מגדר בתוך המשפחה בעשורים האחרונים, גברים ונשים חיים גם היום במציאות שבה אין פתרון ברור לדרישות לאיזון בין הורות ועבודה, אוטונומיה ומחויבות, זמן וכסף. מבחינתם של האבות, אל ההתמודדות בשוק העבודה מול ארגוני עבודה תובעניים נוסף בעשור האחרון לחץ חדש, להיות אבות ובני זוג יותר מעורבים בחיי המשפחה (Gerson, 2002).

מאמר זה בוחן קצינים לוחמים בצה"ל כמקרה בוחן של גברים המשרתים בתפקידים תובעניים בארגון "ישן", שבו היכולת לייצר איזון מסוג זה כמעט בלתי אפשרית, בשל מאפייני הקריירה שלהם הגוזרת היעדרות ממושכת מהבית ומייצרת חלוקת תפקידים מגדרית מובהקת. אבקש להאיר תחום נסתר מהעין גם בזרם המרכזי של המחקר על מגדר ועבודה וגם במחקר על גבריות בצבא, הנוגע לאבהותם של גברים אלו, המתקיימת לצד קריירה תובענית בצה"ל, ארגון "חמדני", אליבא דה קוזר (Coser, 1974), הנמצא בתחרות על זמן, משאבים ותשומת לב מול המשפחה.

המחקר ממוקם באתר ממוגדר שבו מתקיימת חלוקת תפקידים מגדרית מובהקת בספרה הפרטית, מתוך כוונה לבחון איך, במקום שבו שוויון מגדרי אינו אפשרי (שירות תובעני ב"ארגון ישן"), מתארגנים יחסי מגדר בין בני הזוג, ובאיזה אופן באה לידי ביטוי אבהותם של הגברים מול הציפייה החברתית מהם, כמו מגברים צעירים ומשכילים בני גילם, להתאים למודל "האב החדש" ולהיות אבות מעורבים יותר בחיי ילדיהם.

אף שמחקר זה עוסק במשפחות של גברים המועסקים בצבא,[1] ממצאיו נוגעים גם בדיון התיאורטי על "עשיית מגדר" ("Doing gender") (Lorber,1994 ; West and Zimmerman, 1987). ממצאי המחקר יכולים ללמד על מערך המתחים הצולבים שעמם מתמודדים גברים נוספים המועסקים בארגונים תובעניים, בתפקידים שיש בצדם תגמולים וסטטוס חברתי.[2] סוג כזה של עובדים הולך ומתרחב היום, אף כי המחקר בנושא נמצא בחיתוליו (Andres and Moelker, 2011).

אבהות ונפקדות – זמן, מגדר וארגון

קונדה (2000) טוען כי בעשורים האחרונים, עם הופעתן של החברות הפוסט-תעשייתיות שבהן מידע וידע החליפו הון ועבודה, שעות העבודה הלכו והתרבו בעקביות. במחקרים שנערכו בחברות היי-טק ישראליות בסוף שנות התשעים (רובינשטיין, 2000; Kunda, 1996) יש התייחסות גם

---

[1] בתפקידי לחימה, שהם בעלי מאפיינים ייחודיים, בעיקר בשל תקופות ארוכות של היעדרות מהבית המאפיינות את השירות ביחידות הלחימה וסכנת החיים המתלווה לעיסוק זה.

[2] זאת לעומת עובדים במקצועות תובעניים שאין בצדם תגמולים גבוהים, כגון: עובדי צווארון כחול ומהגרי עבודה. מעמדם השונה עשוי לגזור סוגיות שונות להתמודדות גם בשדה הזוגיות והאבהות (כפי שעולה מסקירתן של Bianchi & Milkie, 2010).

להיבט של זמן העבודה כממגדר, הן בתוך הארגון (מבחין בין נשים וגברים) והן ביחס למשפחה (משמר את כפיפותה של בת הזוג לספרה הביתית, בהיעדר שותף המתחלק בנטל המשמרת השנייה). צה"ל, אולי יותר מארגונים אחרים, היה מאז ומעולם ארגון תובעני. תובענות זו עיצבה והשפיעה גם על יחסי מגדר בתוך המשפחה וגם על תפקידם של האבות בבית.

אמנם צה"ל הוא ארגון ייחודי במשימותיו ומאפייניו הארגוניים, אך ההתבוננות שלי בצה"ל אינו רק כמקרה פרטי של צבא, אלא גם כארגון עבודה תובעני, בעל "תרבות חזקה", המציג בפני העובדים תביעות לנאמנות בלתי מתפשרת. תובענות זו באה לידי ביטוי, בצורה הפשוטה והמובהקת ביותר, בהיעדרות הקצינים מהבית לתקופות ממושכות (בדרך כלל, מגיעים לביתם רק בסופי השבוע, ולעתים לביקור קצר במהלך השבוע).

בספרות העוסקת במשפחה ועבודה מושג הזמן הוא מושג מרכזי בהסבר של תהליכי מגדור ויחסי כוח בין בני הזוג בתא המשפחתי (Fagan, 2001; Gerstel, Clawson Hochschild, 1997 ; et al., 2002; Sayer, 2005; Christina, 2012; Ruppanner and Alexandrowicz, 2012). ספרות זו, העוסקת בחלוקת זמן ועבודת הבית, עושה שימוש במדידת שעות וחלוקת משימות משק הבית והילדים – מי עושה יותר, מי נוכח יותר – ככלי לבחינת מידת מעורבות בני הזוג בעבודת המשפחה וחלוקת העבודה המגדרית.

סוג כזה של מדידה, כשהזמן הוא המשתנה המרכזי, אינו מאפשר לבחון מה קורה בתוך המשפחה ובאיזה אופן באה לידי ביטוי מעורבות ההורה בחיי ילדיו בהיבטים של איכות ותוכן, כמו גם אילו פרקטיקות נוקטים ההורים "הנעדרים" כדי להנכיח עצמם יותר בחיי ילדיהם. במחקר זה אבקש לבחון אם וכיצד מצליחים קצינים לוחמים לקחת חלק בחיי משפחתם, למרות הזמן המועט שהם נוכחים בבית ועל אף נפקדותם.

בהתבסס על התפיסה שמציעות פרנסין דויטש (Deutsch, 2007) הקוראת "to undo gender" וג'ודית לורבר (Lorber, 2005) במושג ה-Degendering, מבקש מאמר זה לאמץ נקודת מבט הבוחנת וריאציות ושינוי באי-השוויון המגדרי, ולא רק את האופנים שבהם הוא מיוצר ומשועתק.

הנחת המוצא היא שיחסי מגדר בתוך משפחות הקצינים הלוחמים בצה"ל מעוצבים דרך המפגש בין רמת המבנה לרמת האינטראקציה, בין התרבות הארגונית והמבנה הארגוני של צה"ל, כארגון צבאי, ובין מערכת היחסים המתקיימת בספרה הפרטית בין הקצין לבת זוגו וילדיו ברמת המיקרו (עירן-יונה, 2008). כפי שטוענות דויטש (Deutsch, 2007) בנימין וסאליבן (Benjamin and Sullivan, 1999) וחוקרות נוספות, יחסי מגדר ברמת המיקרו, בתוך המשפחה, תלויים במאפייני הרמה המבנית שבתוכם היחסים האלו מתקיימים, ושינוי מגדרי הוא תוצאה של האינטראקציה בין שתי הרמות. האינטראקציה במקרה שלנו היא בין ציפיות חברתיות להורות מעורבת בקרב האבות, לבין מבנה ארגוני ממוגדר ותובעני (שאמנם מנסה, לפרקים, להיות יותר "ידידותי למשפחה" אך לא מצליח בכך).

המסגרת התיאורטית של מאמר זה מעוגנת במספר תחומי ידע: בתחום הנרחב יחסית של מחקר על זוגיות והורות ובתוך כך בדיון על אידיאולוגיות הורות ו"אבהות חדשה", וכן בתחום ידע מצומצם יותר הממוקד במשפחה, זוגיות ואבהות בקרב אנשי צבא.

משפחה וזוגיות: מתפיסה אידיאלית לקונפליקטואלית

שולמית פיירסטון (Firestone, 1970) השתמשה במושג "פטריארכיה" להגדיר את היחסים בתוך המשפחה כיחסים של שליטה לפי מגדר וגיל. טיעוניה, שהיו חדשניים לזמנם, ערערו את התפיסה שרווחה עד אז בספרות הסוציולוגית, ושתיארה את המשפחה כ"גן העדן הביתי" ואת יחסי הנישואין כהסדר של יחסי אהבה ללא התייחסות לשאלות של כוח או שוויון בין המינים (Thorne, 1992). מחקרים רבים שעסקו ביחסים זוגיים וכוח בשלושת העשורים האחרונים מתייחסים לכוח בהקשר של חלוקת תפקידים בין בני הזוג סביב האחריות לעבודת המשפחה (Blood, 1960 #171). מחקרים אלו מזהים את עבודות הבית שעושות הנשים כאתר מרכזי של "עשיית מגדר" (Sullivan, 2011). הנחה מרכזית החוזרת כאן היא כי כוחם של הגברים בבית מעוגן במיקומם המועדף בספרה הציבורית (Rodman, 1972; Williams, 2000; Shelton and John, 1996; Hochschild, 1989; Coltraine and Adams, 2001).

תחום נוסף של מחקר מאמץ הגדרות שונות של כוח. מחקרים אלו מתייחסים לא רק לתהליכים הגלויים של הפעלת כוח, אלא גם לתהליכים סמויים של הבניית הכוח ביחסי נישואין, והדגש במחקר מוסט לא רק לתוצאות הכוח אלא גם לתהליכים שדרכם הוא מובנה (Komter, Fitzpatrick, 1988). גרסון (Gerson, 2002) ;Benjamin and Ha'elyon, 2004 ;1991 טוענת כי בחברות המודרניות נשים צופו למצות את שאיפותיהן לפיתוח אישי באמצעות דאגה לאחרים, בעוד שגברים דאגו לאחרים בכך שחלקו אתם את הישגי עבודתם העצמאית. השתלבות הנשים בשוק העבודה במשרות ניהול ובקריירות תובעניות מתוארת כערוץ המרכזי, לעתים היחיד, המוביל לצמצום אי-השוויון בכוח בין בני הזוג בקרב משפחות עובדות (ראו למשל Izraeli, 1994).

בבסיס הדיון בכוח ביחסים זוגיים מונחת התפיסה שכוח הוא חלק בלתי נפרד מיחסי מגדר, תפיסה העומדת בלבה של התיאוריה הפמיניסטית. התפתחויות בחשיבה על כוח ומגדר מדגישות את תפקידו של הכוח ביחסי מגדר ואת האופנים השונים שבהם הוא פועל בתוך משפחה, ביחסים זוגיים, בארגונים ובשוק העבודה, בתרבות ומול מוסדות המדינה (Connell, Hartsock, 1983 ;1987; Davis, Leijenaar et al., 1991; Komter, 1991; Herzog, 1999).

קונפליקט משפחה עבודה, אידיאולוגיות הורות ואבהות "חדשה"

בספרות שדנה ביחסי משפחה ועבודה, ממוסגר הדיון פעמים רבות במונח "קונפליקט משפחה עבודה", קונפליקט המועצם בשלושת העשורים האחרונים בקרב הורים לילדים קטנים בעקבות שינויים חברתיים. הגורמים שנמצאו בסקירת המחקר בתחום כיוצרים קונפליקט רב יותר בין משפחה לעבודה הם: שעות עבודה רבות, מתח ועומס בעבודה ומעורבות רבה בעבודה (Bianchi and Milkie, 2010). גורם נוסף שנמצא כמעצים את הקונפליקט הוא אידיאולוגיות של הורות וגישות פסיכולוגיות המדגישות את חשיבות מעורבותם של שני ההורים להתפתחות הפסיכולוגית התקינה

של הילד (Hays, 1996; Hochschild, 1989). כחלק מגישות אלו, התפתחה האידיאולוגיה של "הגבר החדש" או "האבות החדשים", המלווה בשיח חברתי ער המעודד אבות לקחת חלק משמעותי יותר במעורבות בחיי ילדיהם ובטיפול היומיומי בהם (Russell, 1999; Neale and Smart, 1997; Gerstel, Clawson et al., 2002; אדר בוניס, 2007).

נראה כי אידיאולוגיות אלו מעצבות מחדש גם את חלוקת הזמן בין נשים וגברים והפער בין המגדרים בספרה הפרטית. בסיום העשור הראשון של שנות האלפיים נמצא כי חלוקת הזמן בין נשים וגברים הולכת ונהיית דומה. במדינות המערב, בהן ארצות-הברית, קנדה, אירופה ואוסטרליה עולה בהתמדה, משנות השמונים, הזמן שמבלים גברים עם ילדיהם. בתוך כך ניכרת עלייה במעורבות אבות בבית ובזמן שהם משקיעים בעבודת הבית שאינה בשכר. עם זאת, במרבית העולם המערבי נותרו הבדלים מגדריים בחלוקת האחריות על עבודת המשפחה, והטיפול בילדים עדיין יותר באחריותה של האם, כפי ששעות העבודה בשכר נותרו גבוהות יותר אצל האבות. כך למשל מצא קרייג (Bianchi and Milkie, 2010 אצל Craig, 2006) כי באוסטרליה, אמהות בילו יותר זמן עם הילדים בהשוואה לאבות, עשו יותר פעולות במקביל, פעלו בלוח זמנים צפוף ונוקשה יותר והיתה להן אחריות כוללת ורחבה יותר על ניהול הטיפול בילדים (Pilcher, 2000).

למרות שהפער בחלוקת הזמן ביחס למשימות הבית הצטמצם, עדיין נותרה ללא תשובה השאלה מדוע נשמר פער על בסיס מגדר בתחום זה. שלושת ההסברים המרכזיים שמספקים לכך החוקרים הם: שעות עבודה רבות יותר לגברים (הנעוצות במבנה ותרבות שוק העבודה), אידיאולוגיית מגדר המעצבת את דפוסי חלוקת התפקידים בבית, וכן הטענה כי נשים מתקשות לוותר על שליטתן בבית, מה שמכונה גם "Maternal gate keeping".

ביחס לאבות, אף שהכול מסכימים שנוכחותו של האב משפיעה במידה רבה על תפקוד הילדים ורווחתם, סקירת הספרות בתחום מעלה כי בעשור האחרון עדיין נותר תפקיד המפרנס כתפקיד חשוב מאוד לגברים. במקביל, התרחבה והתחזקה תחושת האשם של האבות על כך שחלוקת הזמן שלהם מוטה משמעותית לטובת העבודה (Bianchi and Milkie, 2010). כלומר, כפי שטוענת גרסון, גברים נמצאים תחת לחץ חדש להיות אבות ובני זוג יותר מעורבים בחיי המשפחה (Gerson, 2002).

ממצא נוסף העומד במידת מה בסתירה לממצאים הקודמים הוא כי האבהות גרמה לגברים לשנות את סדרי עבודתם וחיזקה את הקשר שלהם לעבודה, כחלק מהציפיות החברתיות מגברים, שמרגע שהם הורים, ייקחו אחריות משמעותית יותר על פרנסת משפחתם (Bianchi and Milkie, 2010).

על ההשפעות שיש לתהליכים האלו בהקשר הישראלי ניתן ללמוד ממספר עבודות שבחנו את התופעה בישראל, למשל עבודתה של רגר (2002) על אבות שלקחו חופשת לידה, ועבודתו של גרשוני (2004) הבוחנת את מידת התמסדותם של דימויים חדשים של גבריות ואבהות בחברה הישראלית. מחקרים אלו ונוספים מצביעים על תהליך של שינוי שחל בשיח ובפרקטיקות של אבהות בישראל לקראת מעורבות רבה יותר של האב בחיי המשפחה וילדיו. עם זאת, המציאות עדיין רחוקה משוויון, שכן בישראל, על אף שיעורים גבוהים ביותר של תעסוקת נשים, התפיסות התרבותיות

הרווחות עדיין ממקמות את תפקיד האישה קודם כול כאחראית ל"עבודת המשפחה" ורק לאחר מכן כעובדת מחוץ לבית (Ajzenstadt and Gal, 2001; גליקמן ואחרים, 2003 ; הקר ופרנקל, 2005; פרץ, 2010).

צה"ל כארגון עבודה, כמוסד מדינתי וכארגון תובעני בעל "תרבות חזקה"

למועסקים בצה"ל במסלול של קריירה (בניגוד למסלול שירות החובה), זהו ארגון עבודה לכל דבר ועניין, בעל מאפיינים ביורוקרטיים דומים לאלו הרווחים בארגונים ציבוריים אחרים: הוא מעסיק עובדים בשכר, מייצר להם מסלולי הכשרה וקידום, מספק להם מערכת תמיכה סוציאלית, פנסיה וכיוצא באלה.

עם זאת, לצה"ל כצבא יש כמה וכמה מאפיינים ייחודיים המבדילים אותו מארגוני עבודה אחרים. המאפיין הראשון הוא המבנה המשפטי הייחודי שבו מוגדרים היחסים בין הפרט ובין הצבא. מבחינה משפטית, היחסים בין צה"ל ובין משרתי הקבע המועסקים בו אינם יחסי עובד-מעביד (כך נהוג גם בצבאות אחרים[3]). מעמדם של משרתי הקבע אינו מוסדר בחוק, אלא בפסיקה[4] (זיידמן ורז, 2000), והוא מוגדר מכוח הדין הציבורי כשירות. המאפיין השני המבחין את הצבא מארגוני עבודה אחרים הוא עצם העיסוק של הצבא בהפעלה מאורגנת של אלימות, שיש בו משום סכנת פגיעה ומוות. המאפיין השלישי הוא תובענות הדרישות מהפרט, הנגזרת מהיות הצבא ארגון טוטלי והיררכי, מוסד חמדני במונחיו של קוזר (Coser, 1974), המציב דרישות תובעניות לפרטים המועסקים בו.

בהתייחס לתובענות מהפרט המשרת, ניתן להגדיר את צה"ל כארגון בעל "תרבות חזקה" (Saffold, 1988), תרבות ארגונית המצליחה לטעת בקרב העובדים תחושה של הזדהות עם מטרות הארגון, מעודדת אותם לראות במטרות הארגון אתגר שהוא מעל ומעבר למניעים האישיים שלהם, מפעילה מוטיבציה לפעולה שהיא מעבר לתגמול החומרי ומעבירה את חברי הארגון תהליך סוציאליזציה שבאמצעותו הופכים הערכים של חברי הארגון ושל הארגון – לאחד. מאפיינים אלו מצויים כולם בצה"ל.

במחקרים קודמים טענתי כי באמצעות השליטה המלאה של צה"ל במשרתיו הוא שולט גם במשפחותיהם, משפיע על האופן שבו מתארגנת המשפחה, על ההסדרים המשפחתיים והזוגיים, על תעסוקת בנות הזוג ובני הזוג של המשרתים בו, על מקום מגוריהם, על סדר הקדימויות המשפחתי והזוגי ועוד.

---

[3] ברוב הצבאות המערביים בני זמננו לא מתקיימים יחסי עובד-מעביד בין הצבא למשרתים בו. כך למשל בצבאות של ארצות-הברית, בריטניה וגרמניה.

[4] משרתי הקבע אינם זכאים לפנות לבית הדין לעבודה לפתרון סכסוכי עבודה אלא לבג"ץ בלבד. בהיעדר חוק שמסדיר את יחסי משרת הקבע עם צה"ל, מוגדרים יחסים אלו בפסיקת בג"ץ. בבג"ץ עובד (279/72 עובד נגד שר הביטחון ואחרים, פ"ד כז[1] 169) קבע בית המשפט העליון כי משרת הקבע פועל במסגרת של מעמד (סטטוס) מכוח הדין הציבורי ולא מכוח התקשרות חוזית, כלומר בג"ץ אינו מכיר במעמדם של משרתי הקבע כעובדים.

בבואנו לדון בהיבטים של יחסי צבא ומגדר, חשוב לציין מאפיין ייחודי נוסף של צבא באשר הוא, הנוגע להרכבו החברתי ולאופיו התרבותי. אחד המאפיינים הבולטים של צבא הוא היותו ארגון גברי המושתת על "פולחן של גבריות" שמלווה בנורמות, בערכים ובאורח חיים גבריים שהם גורמים רבי חשיבות בתרבות הצבאית. הנחת היסוד במחקר זה, כמו במחקרים נוספים שעסקו בגבריות בצה"ל (קפלן, 1999; ששון לוי, 2006) היא שהקצין הלוחם הוא התגלמות של הגבריות ההגמונית והאזרחות הטובה בחברה היהודית-הישראלית (Lomsky Fedre and Ben Ari, 1999). הפרדיגמה של לחימה ושל לוחמים גברים היא המהות של התרבות הצבאית, והיא נשארת עקבית גם מול נוכחות של אחרים, בתוכם נשים, שאינם מתאימים לדימוי הסטריאוטיפי של גברים לוחמים (Dunivin, 1988; Connell, 1990) (יזרעאלי, 1999; בן-ארי ולוי-שרייבר, 2001).

השימוש במושג ארגון "ישן" לצורך מחקר זה מתייחס למספר מאפיינים של צה"ל: היותו ארגון בעל "תרבות חזקה", תובענותו מהמשרת, ו"שקיפותן" של משפחות העובדים. הכוונה "בשקיפות" המשפחה היא שלא קיימת או לא מיושמת בפועל מדיניות המכוונות לתמוך ביכולת העובד לשלב בין משפחה לעבודה. מדיניות "ידידותית למשפחה", עיקרה מגוון של הסדרים פורמליים או בלתי-פורמליים המאפשרים לעובד לשלב בין הדרישות והמחויבות למקום עבודתו לבין תפקידיו ומחויבויותיו למשפחתו, כמו למשל שעות עבודה גמישות, לגיטימציה להיעדרות לצורכי משפחה ועוד (הקר ופרנקל, 2005). על "שקיפותה" של המשפחה הצבאית הצבעתי במחקר קודם, שבו טענתי כי על אף תוכניות שונות שפותחו בצה"ל בעשור האחרון כדי להתמודד עם הקונפליקט משפחה-עבודה וכדי להפוך את צה"ל לארגון "ידידותי למשפחה", רק מעט השתנה ביחס הארגון למשפחה. התובענות מהפרט נותרה כשהיתה, עומס התפקיד המוטל על המפקדים הלוחמים לא פחת, ורעיותיהן מצופות להתאים עצמן למודל של "אשת חיל", כשהמשטר המגדרי בתוך המשפחה נותר כשהיה.

משפחה, זוגיות ואבהות בצבא

אחד מתחומי המחקר שבהם יש התייחסות נרחבת יחסית למשפחות העובדים בארגון הוא במחקר על אודות משפחות של אנשי צבא המשרתים בצבאות מערביים. רוב המחקר בתחום נכתב משנות השבעים של המאה העשרים ואילך, ראשית בצבא האמריקאי ולאחר מכן בצבאות נוספים. נקודת המבט המובילה במחקרים אלו, שנערכו ברובם עבור הצבאות, היא יישומית. מטרתם לספק מעקב שוטף אחר שביעות הרצון של החייל מהשירות, לבחון היבטים שונים של קשר בין החייל למשפחתו ואת יישומם של תוכניות ושירותים לחיילים ולמשפחותיהם. מטרות אלו עמדו גם בבסיס המחקר הישראלי (המועט) שנכתב בתחום עד לשנות התשעים (פז, 1982; סינה וגל, 1987; ישראלשווילי, 1988; פינקלשטין, 1991). משנות האלפיים אימץ המחקר בתוך צה"ל מבט ביקורתי על הארגון ויחסיו עם הפרט ועם משפחתו (מנור ועמרם כץ, 2006; עירן יונה, 2006).

בשני העשורים האחרונים עוסקים החוקרים בתחום בעיקר בבחינת ההשפעות על הפרט והמשפחה של השירות במשימות לחימה והשכנת שלום רחוק מהבית. תחום מחקר זה התרחב

בשל המלחמה המתמשכת בעיראק ובאפגניסטן. ספרות רחבת היקף העוסקת בנושא בוחנת את השפעת השירות במשימות אלו על החייל, היחידה והמשפחה. ספרות זו מעוגנת ברובה בדיסציפלינה הפסיכולוגית הבוחנת את הפרט, אך לרוב נעדרת ממנה נקודת מבט סוציולוגית הבוחנת את המבנה החברתי והארגון הצבאי. מחקרים אלו בחנו סוגיות כגון התמודדות ילדים ובני זוג עם היעדרות ממושכת של החייל מהבית, השפעת שירות רחוק מהבית על ההורה המטפל שנותר בבית (לרוב הנשים, אך לא רק) ועל הילדים, מעגל התמודדות המשפחה עם תקופות של ריחוק ושל קרבה שהשירות הצבאי מייצר והיבטים שונים של הערכות לתמיכת הצבא במשפחות (Segal and Segal, 1983; Bell, Stevens et al. 1996; Bowen and Orthner, 1989 ; Hosek; Dandeker, 2006; Rohall, Segal et al., 1999, Kavanagh 2006 Gates, et al. ; Zellman et al., 2009; Nuciari and Sertorio, 2009; Andres and Moelker, 2011; Chandra, 2011; Park, 2011).

מחקרים אחרים עסקו בהשלכות השירות הצבאי על ילדיהם של המשרתים. ממצאי מחקרים אלו מלמדים על השפעה נמוכה של השירות הצבאי על הרווחה, הבריאות והמצב רגשי של הילדים, באופן כללי, אך גם על כך שתקופות ארוכות של היעדרות ההורה המשרת, שנעשו שכיחות יותר בעשור האחרון, הן גורם המעורר לחץ, חרדה וקשיים פסיכולוגים ולימודיים אצל ילדים שיש להם אפקט מצטבר (לסקירות בנושא ראו,Andres and Moelker 2011 ; Park, 2011; Willerton, Schwarz et al., 2011). עוד נמצא כי ישנו שוני לפי גיל באופן שבו חווים ילדים את היעדרות האב (Andres and Moelker, 2011).

ממצאי המחקרים ביחס לבנות זוגם של החיילים מעלים כי היעדרות החייל מהבית מייצרת עומס ומתח על בת הזוג. כמו כן נמצא כי למצבה החברתי, הנפשי, הבריאותי והתעסוקתי של האישה יש השפעה על טיב הסתגלותם של הילדים להיעדרות האב. הסתגלות הילדים נמצאה תלויה גם בטיב היחסים בין ההורים. מחקרים בנושא זה מצאו קשר הדוק והדדי בין המצב הרגשי ויכולת ההתמודדות של הילדים לבין המצב הרגשי ויכולת ההתמודדות של ההורה המטפל ותפקוד המשפחה כולה (Andres and Moelker, 2011; Park, 2011).

על אף ההכרה המתרחבת בשנים האחרונות כי רעיות החיילים מפתחות קריירה עצמאית, תלויות פחות בבן זוגן ואף דורשות ממנו לקחת חלק גדול יותר בעבודות הבית (Harrell, 2001 ;Dandeker, 2006)כמו גם שכיחות גדלה של מודלים משפחתיים אחרים מזה של המשפחה ה"נורמטיבית"-הטרוסקסואלית2010 (MacDermid, Wadsworth), רוב הספרות העוסקת במשפחות אנשי צבא עדיין מתייחסת למודל משפחתי שבו הגבר הוא המשרת בצבא, והאישה נתפסת כמי שתפקידה המרכזי לדאוג לספרה הפרטית ולהיות "עזר כנגדו".

חשוב מכך, רוב המחקר בתחום נעדר נקודת מבט ביקורתית ביחס לצבא בכלל וביחס לתפקידו בכינון ובשעתוק של יחסי מגדר בפרט. מיעוט המחקר הבין-לאומי בתחום מצביע על השתמרותה של תפיסה ממוגדרת ביחס לתפקידם של האבות בספרה הפרטית, תפיסה שעדיין מחזיקים בה מקבלי ההחלטות ומעצבי המדיניות בצבאות המערב.

בהקשר הישראלי, ששון לוי (Sasson Levy, 2011) מציעה ניתוח אנליטי של המחקר על מגדר וצבא בישראל משנות השבעים ואילך. לטענתה, בעוד שבתחילה המחקר הפמיניסטי התמקד באופן אקסקלוסיבי בחייהן של נשים תחת הפטריארכיה, ההכרה כי זהויות מגדריות הן תוצר של הבניה חברתית הובילה לאפסטימולוגיה חדשה שבה גבריות אינה מובנת יותר כזהות א-פריורית ואוניברסלית. בתוך כך התרחב העיסוק המחקרי בהיבטים שונים של זהות גברית, אשכנזית מול מזרחית, הומואית לעומת סטרייטית, עולים חדשים לעומת ילידי הארץ וכיוצא בזה.

עם זאת, כמו במדינות אחרות גם בישראל, על אף התרחבות המחקר על זהות גברית בצבא, כמעט לא נחקרו היבטים הנוגעים לאבהותם של קצינים לוחמים. הרוב המכריע של המחקר בתחום אינו עוסק במה שמתרחש בספרה הפרטית, בתוך כותלי ביתם של החיילים, בתפקוד ההורי שלהם ובפרקטיקות שדרכן הם מנהלים את הקשר עם הילדים – נושאים העומדים במרכז מחקר זה. סנונית יחידה בנושא היא עבודתו של ענבי (2012) שבחן דפוסי גבריות בקרב לוחמים והתבונן באבהותם מבעד לפריזמה של חדירת הזהות הגברית "הצבאית" לתוך הספרה הביתית.

מתודולוגיה

שיטת המחקר היא שילוב בין מתודולוגיות כמותיות ואיכותניות וכללה ראיונות עומק אישיים וסקר עמדות. החלק הכמותי של המחקר כלל ראיונות טלפוניים עם מדגם מייצג של כלל משפחות המשרתים בקבע. אוכלוסיית המחקר כללה בנות זוג של קצינים ונגדים בכל הדרגות, נשואות, שיש להן ילד אחד לפחות. בסך הכול השתתפו במחקר 728 נשים, מתוכן 598 רעיות של כלל המשרתים בצה"ל ו-130 רעיות של קצינים לוחמים. המדגם נבנה באופן המייצג את האוכלוסייה בפרמטרים הרלוונטיים. בנוסף, בוצעו ראיונות פנים אל פנים חצי מובנים עם קצינים לוחמים ועם רעיות קצינים לוחמים. בסך הכול נערכו עשרים ושלושה ראיונות עם קצינים בדרגת רב סרן עד דרגת אלוף משנה, המשרתים בתפקידי פיקוד ביחידות השדה של צה"ל (תפקידי ליבה בעולם הלחימה שהם אינטנסיביים באופיים), מתפקיד סגן מפקד גדוד עד סגן מפקד אוגדה. כל המרואיינים היו נשואים, יהודים, וכמעט כולם אבות לילדים. כמו כן, רואיינו עשרים בנות זוג של קצינים לוחמים, כולן חוץ משתיים אמהות לילדים.

המחקר מבוסס גם על עשרות מפגשים ושיחות בלתי פורמליות עם קצינים המשרתים בצה"ל וקצינים שפרשו משירות, שערכתי במהלך השנים האחרונות. שיחות אלו לא תועדו באופן שיטתי, אך תרמו להרחבה ולהעמקה של תובנות המחקר.

חלוקת תפקידים וכוח ביחסים זוגיים

ממצאי המחקר מאששים את התפיסה ביחס לתפקידם של הקצינים הלוחמים כתפקיד תובעני הן מבחינת שעות העבודה והן מבחינת מאפייני התפקיד – העומס והאחריות המוטלים על כתפיהם. בחינת מאפייני התפקיד ודפוסי היעדרות של הקצינים הלוחמים מהבית מעלה כי מעל מחצית

הלוחמים מגיעים לביתם רק פעם בשבוע או פחות, בדרך כלל בשעות מאוחרות שאינן אפקטיביות לטיפול בילדים (כשני שליש מהם מגיעים לביתם אחרי השעה שמונה בערב).

עוד נמצא כי חלוקת התפקידים במשפחות הקצינים הלוחמים היא מגדרית באופן מובהק (גם בהשוואה לכלל המשרתים בקבע). 98 אחוז מרעיות הלוחמים דיווחו שהן המטפלות העיקריות בילדים, ושיעור גבוה מהן הביעו אי שביעות רצון מחלוקת התפקידים בינן לבין בני זוגן. חלוקת תפקידים זו מציגה מודל מגדרי השונה במובהק מזה המתקיים בקרב משפחות בישראל. לפי נתוני הלמ"ס (2009) 69 אחוז מהזוגות הנשואים בעלי ילדים עד גיל שלוש-עשרה חולקים את הטיפול בילדים, ב-28 אחוז מהזוגות האישה נושאת בנטל לבד, ורק בקרב אחוז אחד מהזוגות הגבר הוא הנושא לבד בנטל.[5]

חלוקת התפקידים המגדרית במשפחות הלוחמים אינה מפתיעה, שכן, כאמור, הספרות בתחום מצביעה על כך שככל שאבות נעדרים מהבית יותר, מעורבותם בטיפול בילדים פוחתת (Aldous, 1998 ,Mulligan et al.; גונט, 2007). ממחקרה של גונט (2007) עולה כי מעורבות האב נקבעת לפי נגישותו בשעת הצורך. ככל שקיימת חפיפה מעטה יותר בין שעות העבודה של האב לאלה של האם, כך האב מעורב יותר. ממצא זה אושש גם במחקרים נוספים (Casper and O'Connell, 1998) ומעוגן במחקר הקנוני בתחום, שבו נמצא והוצג היקף שעות העבודה כאחד המשתנים המרכזיים המשפיעים על מידת מעורבות ההורה בעבודת המשפחה. עם זאת, כפי שטענתי קודם, נוכחות/היעדרות האב אינה המשתנה היחיד שעלינו לבחון בבואנו להבין כיצד הקצינים "עושים אבהות".

קריירה תובענית ואמהות

מממצאי המחקר עולה כי העובדה שרעיות הלוחמים מטופלות בילדים קטנים ומרבית עול הטיפול בהם מונח על כתפיהן, אינה "פוטרת" אותן מלעבוד בשכר. הממצאים מצביעים על כך שלרעיות הלוחמים השכלה גבוהה יחסית (ל- 74 אחוז מהן השכלה אקדמית) ומרביתן עובדות מחוץ לבית (78 אחוז מתוכן: 55 אחוז במשרה מלאה ו-23 במשרה חלקית).

לצד המשרה בשוק העבודה כולן ממלאות משרה מלאה בבית, והיעדרות בן זוגן גוזרת ריתוק ל"עבודת המשפחה" (כל היבטי הטיפול במשק הבית ובילדים), ובמקביל מגבילה את יכולתן להשתמש במשאביהן וכישוריהן בשוק העבודה. הספרות העוסקת בתחום דנה לא מעט בבחינת ההשפעות (לרוב השליליות) של השירות הצבאי על הרעיות. כך למשל, נמצא כי היעדרות ממושכת של החיילים מביתם משפיעה על הרווחה הנפשית של בת זוגן, מחריפה את הקונפליקט משפחה קריירה אצל בת הזוג ומשפיעה לרעה על שביעות רצונה מהנישואין (Andres and Moelker, 2011). בניגוד למחקרים המתמקדים במחירים שמשלמות הנשים, אחד הממצאים המעניינים

[5] הסכום אינו מתכנס ל-100 אחוז מאחר שיש משפחות הנעזרות בגורם נוסף, ב-11 אחוז מהמשפחות עוזר בטיפול בילדים אדם נוסף (מטפלת למשל) ואצל שלושה אחוזים בן משפחה נוסף.

העולים ממחקר זה הוא כי מבנה זה מייצר מיקום ייחודי של הנשים בספרה הפרטית, שבה הן ממלאות תפקיד מרכזי כמנהלת משק הבית והחשבונות וכסמכות המטפלת והמנחה של הילדים. מעמד זה מקנה להן עמדה רבת כוח מול הילדים כמו גם מול בן זוגן. אמנם במידה רבה חלוקת התפקידים המגדרית הקיימת במשפחות אלו משעבדת את הנשים ומשעתקת אי-שוויון מגדרי, אך התפקיד המשמעותי שממלאות נשים אלו בעבודת המשפחה הוא גם מקור כוח משמעותי עבורן בספרה הפרטית.

קריירה תובענית ואַבהות: היעדרות, קונפליקט תפקידי וסמכות

לצד החוויה האינטנסיבית של הורות שעלתה מהראיונות שקיימתי עם הנשים, מקומם של הילדים בראיונות עם הגברים היה קטן בצורה ניכרת. כשהם דיברו על תפקידם ההורי, התלוו לדבריהם פעמים רבות קונפליקט, רגשות אשם, תחושות של החמצה וחוסר מיצוי. שיח זה בא לידי ביטוי בראיונות עם הגברים גם בתחושת פער בין ההצלחה בתפקידם כמחנכים ומפקדים לחיילים וקצינים, ובין תפקידם הלא ממוצה כמחנכים של ילדיהם הביולוגים ותחושת החמצה במילוי תפקידם כאבות. בתחרות בין הנאמנויות, ההורה ה"צבאי" גבר על הביולוגי. כשהקצינים דיברו על היחידה שלהם, על החיילים והקצינים שהם "גידלו", הם השתמשו לא פעם במושגים מעולם המשפחה, למשל, "המשפחה של הגדוד", "משפחת הצנחנים" (מטאפורת "המשפחה" שכיחה בצה"ל לתיאור יחידות הצבא[6]). המשפחה "הצבאית" היא משפחה של לוחמים, שיש בה יחסים של קרבה גדולה, חברות אמיצה, שותפות, ערבות הדדית, עד כדי נכונות להקרבת החיים למען החברים.[7] לעומת שיח היחידה כמשפחה, כשדיברו הגברים על ילדיהם הביולוגיים צפה ועלתה פעמים רבות תחושה של תסכול, החמצה ואפילו תחושת כישלון. כך לדוגמה בסיפורו של עומרי, מפקד גדוד ואב לשני בנים (3.5 ו-2), המספר על תחושת החמצה ביחס לזוגיות שלו וביחס לאבהותו:

> אני יודע ומרגיש שאני מביא לידי ביטוי בזוגיות שלי עם ענת וכאבא פחות מחמישה-עשר אחוז מהיכולות שלי, וזה מתסכל. זה מתסכל בגלל שאתה – אני אנסה להעביר תחושה, שלא תתפסי אותי בחוסר צניעות. אני חושב שאני מג"ד מעל הממוצע, וזה מתסכל שאני מצליח להוציא את היכולות שלי בעבודה ולא מצליח להוציא עשירית מהן בבית, והפנטזיה שלי, האמיתית, זה להיות איש משפחה טוב, וההתנגשות בין הפנטזיה לבין מה שקורה בעבודה יוצרת הרבה מאוד בלבולים, מתחים וניתוקים.

---

[6] כך לדוגמה עמותת גבעתי הדואגת להנצחת חללי החטיבה נקראת גם "משפחת גבעתי", הקרן לטיפול במשפחות חללי הצנחנים נקראת "החברים של אבא", הרמטכ"ל רב אלוף גבי אשכנזי פתח את נאומו בטקס ההתייחדות עם חטיבת גולני ב-18.10.2010 במילים: "משפחת גולני הגדולה והכואבת, מכובדי כולם..."

[7] המעוגנת בנורמות חברתיות ומופיעה גם במסמך העקרונות "רוח צה"ל".

עומרי, ששירת כמג"ד בזמן הריאיון, מצהיר על עצמו שהוא שקוע כל כולו בתפקיד ולא מצליח לגשר בין התפקיד למשפחתו ולעמוד במחויבות הצולבת. הוא מציג קונפליקט בין תפיסתו העצמית כמי שיש לו פוטנציאל להיות אבא מצוין, כפי שהוא מג"ד מצוין, אך מתוסכל מחוסר היכולת להביא את הכישורים הללו לידי ביטוי בבית, ביחסים עם בת הזוג ועם הילדים.

המתח בין שני סוגי ההורות הוא קשה. לפעמים יש הצלחה מאוד גדולה בהורות "הצבאית" ותחושת כישלון בהורות הביולוגית. ההורות הביולוגית שונה מזו "הצבאית" כי בבית, בניגוד להורות "הצבאית", הילדים הם לרוב קטנים, אינם ניתנים ל"משטור", וצורכיהם שונים מאוד מאלו של חיילים.

ממצא חשוב נוסף העולה מהמחקר הוא מרחב השונות בין קצינים במידת מעורבותם בחיי המשפחה וילדיהם. במחקר קודם ערכתי מיפוי של כל המשפחות במחקר לפי דפוסי חלוקת תפקידים בבית ומידת מעורבות הגבר בחיי המשפחה. במחקר זה זוהו שלושה דפוסים של חלוקת תפקידים: "שותפות סמלית": הטיפוס השכיח ביותר של משטר חלוקת תפקידים, כשהגבר לוקח חלק קבוע אך מצומצם ביותר בעבודות הילדים והטיפול בבית; "שותפות חלקית", דפוס ששכיחותו היתה הנמוכה ביותר, כשהגבר לוקח חלק קבוע ומשמעותי יותר (באופן יחסי) בעבודת המשפחה, והדפוס של "בידול תפקידי" – הגבר אינו שותף כלל.[8] הדפוס האחרון מעניין לבחינה, כי מדובר בקבוצת קיצון של גברים שתיארו את עצמם כמתנהלים בשתי ספרות מקבילות שכמעט לא נפגשות: הצבא והמשפחה. בקרב קצינים אלו בלט שיח קונפליקטואלי ביחס לאבהותם.

כך למשל בסיפורו של אביעד, אב לשלוש בנות (6,3,1), שסיים תפקיד מג"ד. אביעד מדבר על שנים של חוסר שותפות בחיי משפחתו המלוות בתחושת החמצה:

> מג"ד לוחם לא יכול לרקוד על שתי חתונות, זה פשוט לא עובד. החמצתי הרבה דברים, מסיבות, ימי הולדת, צעד ראשון של שתי הבנות, החמצתי חיוך, וזו תחושה מתסכלת, ולכן כשאני מגיע, גם אם אני עייף וגמור אני מקלח את הבנות כדי להשלים את החוסר, אבל זה סתם להרגיע את עצמי, ידעתי שזה לא באמת... להבדיל אלפי הבדלות זה כמו שבן-אדם נהיה נכה, הוא פתאום הבין מה הוא איבד, המון דברים שנראים מובנים מאליהם, לבוא בערב, להיות עם המשפחה זה לא מובן מאליו בכלל.

אביעד מביע תחושה של תסכול, הוא מדבר במונחים חריפים של נכות, של אובדן, על כל מה שפספס בקשר עם בנותיו מאז היוולדן. תחושת ההחמצה מתעוררת כאן בדיעבד, כשהוא חוזר הביתה אחרי תפקיד מג"ד ומגלה איך התנהלו החיים בלעדיו ומה הוא הפסיד.

בקרב קבוצה זו, היעדרות מתמשכת של הגברים גורמת לתגובות שונות של הילדים כלפי האב, שביטוייהן משתנים לפי גיל. תמיר, מח"ט ואב לשלושה (16, 13, תשעה חודשים), שמילא רצוף

---

[8] "שותפות סמלית" נמצאה בקרב 19 מתוך 32 משפחות,"בידול תפקידי" נמצא בקרב 9 משפחות, "שותפות חלקית" נמצאה בקרב 4 משפחות.

תפקידים רחוק מהבית, סיפר על חוסר היכולת לשלב בין המחויבויות ועל המחיר ששילם בהיבט של הקשר המועט והחלקי שהיה לו לאורך השנים עם ילדיו הגדולים:

> בתי נולדה כשהייתי שנתיים בלימודים, ואז הייתי מאוד מעורב בגידול שלה, אחרי זה פחות, הייתי משתדל להגיע לימי הולדת, מסיבות בגן, בבית ספר, לא תמיד הצלחתי, הייתי בשמונים-תשעים אחוז מהאירועים, מאוד השתדלתי, זה לא כמו מישהו שהוא אזרח, אין ספק שפספסתי דברים בעסק הזה, וזה נרשם, ויש לזה מחיר, כשהיא היתה עצבנית היא אמרה לי את זה. (הבת הטיחה בו בכעס שהוא לא היה נוכח כל הילדות שלה)

תמיר, שמעיד על עצמו במקום אחר בריאיון כמי שהצבא היה תמיד בראש סדר העדיפויות שלו, ולא המשפחה, נדרש להתמודד בשלהי הקריירה שלו עם ילדיו הבוגרים שעימתו אותו עם היעדרותו מחייהם.

תפקידם החלקי ולפעמים השולי של גברים אלו בבית עשוי להביא במקרים קיצוניים לכך שהאב נתפס כ- outsider, כאורח בביתו, לא חלק מהתא המשפחתי הגרעיני (תא משפחתי שנמצא ברבות מהמשפחות הללו בשלבי התהוות). הנשים מספרות על ילדים קטנים המחכים בקוצר רוח לבואו של האב, מתרגשים ושמחים כשהוא בא, אך תיאורים אלו מדגישים דווקא את היעדר הנוכחות שלו בבית, ואת המיקום שלו כאורח ולא כבן משפחה. הכמיהה לאב משקפת פעמים רבות את הנדירות שלו, את נפקדותו. היעדרות האבות מחיי הילדים מביאה במקרים קיצוניים לתחושת זרות בין ההורה לילד, ובמקרים אחרים לאובדן הסמכות ההורית**.** על תופעה דומה דווח גם במחקרם של Andres & Moelker (2011), שבו נמצא כי בקרב עשרה אחוזים מהמשפחות של החיילים שהוצבו בקוסובו ובאפגניסטן, סירבו הילדים לקבל את סמכותו של האב עם חזרתו הביתה.

אחת הדוגמאות להורה שאיבד את הסמכות ההורית לאחר שנים רבות של היעדרות עולה מסיפורו של גיל, אב לארבעה ילדים (2, 5, 10, 11). גיל עשה את כל שירותו רחוק מהבית, וכשחזר הביתה לתפקיד מטה, כחצי שנה לפני קיום הריאיון, הוא גילה שהילדים אינם רואים בו דמות סמכותית, אינם נשמעים לו, כפי שמספרת מירי, בת זוגו: "הילדים שמחים לראות אותו, אבל המילה שלו לא נחשבת אצל הגדולים."

מירי מתארת אירוע שבו בנם הגדול, בן האחת-עשרה, רצה לעבוד בקיץ בעבודה מזדמנת והתייעץ אתה בנושא. כשאמרה לו שהיא רוצה לדבר על זה עם אביו הוא התפלא ושאל: "מה זה קשור אליו?" מצב דברים זה הביא את בני הזוג לפנות לטיפול זוגי במטרה לארגן את מערכת היחסים בתוך המשפחה ומול הילדים מחדש.

אובדן הסמכות ההורית שבולט במשפחה זו, הופיע גם במספר מקרים נוספים אצל משפחות לפעוטות וילדים קטנים, אשר ביטאו את תחושותיהם בהתנהגות. ילדים ופעוטות לא היו מוכנים

לקבל הוראות מהאב, לא היו מוכנים שייקח אותם לגן, נשמעו רק להוראות של האם, התייחסו לאב כמו לאורח ולא כמו לבן משפחה.

עם זאת, יש לציין כי מצב זה אינו המצב השכיח בקרב המשפחות שרואיינו. ברוב המשפחות (בהן אדון בהמשך) מתקיים משטר מגדרי אחר, שבו האבות בוחרים באסטרטגיות מגוונות של "עשיית אבהות" כדי לייצר שותפות ומעורבות בחיי המשפחה. זאת ועוד, מעמדו של האב במשפחה והמרכזיות שלו מול ילדיו עשויים להשתנות לאורך חיי המשפחה לפי התפקיד שהוא ממלא בתקופות שבהן היעדרותו ארוכה וממשית, ובתקופות שבהן נוכחותו משמעותית ויומיומית.[9]

פרקטיקות של "עשיית אבהות" אצל לוחמים

המחקר העוסק בשילוב משפחה וקריירה אינו מכיר מספיק ב-agency של היחיד, בפרקטיקות שבהן בוחרים עובדים כדי לשפר את האיזון בין עבודה ומשפחה, פרקטיקות ניהול הגבולות בין שני העולמות (Bianchi and Milkie, 2010). בחלק זה אבקש להאיר היבט בלתי נחקר בספרות, העוסק ב-agency של הגברים, בתפקיד שהם ממלאים בספרה הביתית, האסטרטגיות והפרקטיקות שדרכן הם "עושים אבהות"[10] והופכים לשותפים בחיי המשפחה וב"עבודת המשפחה". המושג שאציע כאן: "עשיית אבהות", מתכתב עם המושג Doing gender של וסט וצימרמן, שטענו כי מגדר אינו מהות קיימת אלא משהו שאנחנו עושים, והוא תוצר של הבניה חברתית מתמשכת (West & Zimmerman, 1987) ומבוסס על ההכרה כי כהבניה, המגדר מחלק את הטיפול בילדים, העבודה בבית וההשתתפות בייצור הכלכלי, מעניק לגיטימציה לבעלי הסמכות, ואף מארגן את המיניות וחיי הרגש (Lorber,1994).

כאמור, מבחינה מבנית, גברים אלו מועסקים בתפקיד תובעני בתוך ארגון גברי, מיליטריסטי, "ישן". שירות בארגון זה בתפקידים אלו מגביל את יכולתם של הקצינים להיות אבות משמעותיים ובני זוג שוויוניים, ומתנגש עם השיח החברתי והאידיאולוגיה של הורות מעורבת, הרווחים בקרב קבוצה חברתית זו. גברים אלו שייכים למעמד הביניים בחברה הישראלית, שבו רווח שיח "הגבריות החדשה" והאידיאולוגיה שמציבה בפני גברים את הדרישה להיות מעורבים יותר בחיי המשפחה.[11] הם חיים בחברה שבה השוויון בין נשים וגברים בעולם העבודה הולך וגובר והם נשואים לנשים משכילות ביותר, שרובן עובדות מחוץ לבית ובעלות שאיפות תעסוקתיות. השאלה היא כיצד בתוך

---

[9] מחקר זה, שבחן לוחמים צעירים בעיקר, אין לו אולי הפרספקטיבה הנדרשת לבחינת יחסי הורים ילדים לאורך כל חיי המשפחה.

[10] המושג שאציע, "עשיית אבהות", כוונתו להצביע על האופן שבו תפקיד האבות מובנה ומיוצר על ידי האבות הללו, והוא מרמז גם על התפקיד שממלאות בנות זוגם מול הילדים, כדי לייצר להם את המקום בבית, כפי שאטען בהמשך.

[11] כך למשל, בין עקרונות "התנועה לגבריות חדשה בישראל" שהקים הד"ר חן נרדי ב-2003 ניתן למצוא את: "מימוש הפוטנציאל ההורי של הגבר כאבא". ראו גם גבריאל בוקובזה, **הארץ**, 21 באוגוסט 2013: "הגבריות החדשה מחפשת כיוון".

מבנה מגביל זה של נאמנויות צולבות למשפחה ולצבא הם "עושים אבהות", וכיצד אבהות זו מעוצבת מול בנות זוגם, הממלאות תפקיד אימהי משמעותי בהיעדרם.

בעוד ענבי (2012) בחן את אבהותם של הקצינים בהתמקדות בהיררכיה בין שני סוגי גבריות – צבאית וביתית, אני בחרתי להתמקד בפרקטיקות האבהות עצמן, מתוך הנחה שכמו בכל תחומי החיים, זהותם של גברים אלו מעוצבת מול מכלול התפקידים שהם ממלאים, לא רק כקצין ומפקד, אלא גם כאב, כבן זוג, כישראלי, כיהודי חילוני/דתי ועוד. ממצאי המחקר מעלים שקצינים אלו מבקשים לגשר על הנאמנויות הצולבות בספרה הביתית באמצעות פרקטיקות שונות, שמאפשרות להם להנכיח את עצמם בחיי הילדים ובת הזוג כאבות. בתוך כך זוהו מספר פרקטיקות מרכזיות של "עשיית אבהות" שנוקטים הגברים: שימוש בטכנולוגיות תקשורת כאמצעי לתחזוק הקשר עם הבית, השתתפות בטקסים ובאירועים של הילדים, אסטרטגיות שונות של "מתיחת" גבולות הזמן המשותף עם המשפחה וביקורי משפחה ביחידה. יש לציין שהמרואיינים הצהירו על שימוש בפרקטיקות האלו במינונים שונים ובאופן שונה. יש גברים שיישמו את כל הפרקטיקות, יש כאלו שרק את חלקן. להלן יוצגו פרקטיקות אלו תוך דיון במשמעותן ליחסי מגדר, כוח והורות.

טכנולוגיות תקשורת כאמצעי לתחזוק הקשר

השימוש בשיחות טלפון ומסרונים (sms) הוזכר כמעט בפי כל המרואיינים כאמצעי לשמירה על קשר עם הילדים ועם בת הזוג. זהו אמצעי זמין וזול יחסית שעומד לרשות הקצינים והמשפחות, והם עושים בו שימוש רב. הטלפון וטכנולוגיות התקשורת המתקדמות יותר שהוא מציע, העברת הודעות טקסט, שיחת וידאו, שליחת תמונות וכיוצא בזה, משנים מן היסוד את היכולת של בני המשפחה לשמור על קשר בהיעדרו של האב מהבית, והופכים לכלי רב חשיבות בשימור הקשרים המשפחתיים והזוגיים. אם בעבר היעדרות מהבית היתה מתבטאת בניתוק מוחלט, כיום ניתן לשמור על קשר רצוף באמצעים רבים. כך, זוגות רבים מחליפים ביניהם הודעות טקסט לאורך היום כאמצעי להתעדכן זה בחיי זה. יש אבות המתקשרים בשעה קבועה שבה הם יודעים שהילדים פנויים (למשל, כל בוקר לפני שהילדים הולכים לבית הספר). יש אבות שמתקשרים מספר פעמים ביום לשוחח עם הילדים, ובערב לשיחה ארוכה יותר עם בת הזוג. כך, למשל, מספר חגי, מג"ד ואב לשניים (7,5, בת זוג בהיריון) על הקשר שלו עם בני המשפחה:

> אני מדבר עם המשפחה בקשר טלפוני הדוק. אני מדבר עם אשתי והילדים לפחות המינימום זה חמש פעמים ביום, גם אם זה לדקה, אפילו לדקה. אני מתקשר: "מה העניינים, הכול בסדר? אני נכנס לישיבה". זה חלק מהשיתוף שלהם במה שאני עושה... כך אני מרגיש שהם אתי, זה לא שאנחנו חיים בנפרד, אין מחיצה בינינו.

יונתן, מח"ט ואב לחמישה, מספר על פרקטיקה ייחודית שאימץ שבה הוא משתמש בטלפון כדי לסייע לילדים בהכנת שיעורים:

אני יכול לקנות שלושה ספרים במתמטיקה של כיתה ג' ושל כיתה ו' ושל כיתה ז', והם (הילדים) מתקשרים אלי אחר הצהריים, אני אומר להם: אני בנסיעה בין שש לשמונה ורון מתקשר, אני על דיבורית, הוא יגיד לי תפתח עמוד 134 בספר חשבון, ואנחנו נעשה תרגילים. ואני יכול להכתיב חיבור בנושא החלומות והמשאלות שלי בכיתה ג' מהתחלה עד הסוף ורוני רק יושבת וכותבת.

אף שסיפורו של יונתן הוא ייחודי בנוף הארגוני, ניתן ללמוד ממנו באיזה אופן עשויה טכנולוגיית התקשורת לשנות את פני היחסים בתוך המשפחה. אם בעבר, בעידן שלפני הטלפון הנייד, יכול הקצין לשוחח עם משפחתו רק כשישב במשרד לצד טלפון נייח ובני משפחתו היו בבית לצד הטלפון, היום, בעידן הטלפון הנייד, הוא יכול אפילו לנצל את שעות הנסיעה ברכב כדי להכין שיעורי בית עם הילדים – מרחוק. זאת ועוד, הטכנולוגיה מאפשרת היום לקיים שיחות וידאו גם מהטלפון הנייד, ובהן ניתן לא רק לשמוע אלא גם לראות את בני המשפחה, דבר שהיה בגדר חלום לפני שנים ספורות.

על הקשר שבין טכנולוגיה ושינוי המערכת המגדרית כותבת Cafetz (1990) בתיאוריה שהיא מעלה (Theory of gender equity) הבוחנת את היחסים בין רמת המבנה לרמת האינטראקציה. לטענתה, שינויים טכנולוגים, כמו גם כלכליים, הם המפתח לשינויים במערכת המגדר. בזיקה לכך ניתן לטעון כי השינוי באמצעי התקשורת משנה את האינטראקציה בין הקצינים למשפחתם ומייצר נתיבים חדשים ל"עשיית אבהות". זאת ועוד, היום שיחה עם הבית יכולה להתקיים משדה הקרב ממש, מצב שיוצר מורכבות הראויה לדיון בפני עצמו החורג מגבולות מאמר זה.

השתתפות בטקסים ואירועים של הילדים

פרקטיקה נוספת שנוקטים הגברים (פעמים רבות בעידוד הנשים) כדי להנכיח עצמם בחיי המשפחה היא השתתפות בטקסים ואירועים של הילדים כגון ימי הולדת, אספות הורים, מסיבות סיום ואירועים מיוחדים בגן ובבית הספר.

ההשתתפות באירועים אלו היא גם תוצאה של היענות לציפייה של הילדים ושל הסביבה החברתית מהאב להשתתף באירועים אלו. עומרי, מג"ד ואב לשניים (3, 4) סיפר כי הוא עושה מאמצים להשתתף בטקסים אלו וכי חשוב לו לקחת בהם חלק: "אני משתדל, לא תמיד זה הולך להשתתף באירועים. באירוע סוף גן של הבן הייתי, הייתי פעם באספת הורים, בימי הולדת שלהם, עוד לא פקששתי אף אחד!!"

רוב המרואיינים ציינו כי הם עושים מאמץ מודע ומשמעותי להשתתף בטקסים ואירועים הקשורים בילדיהם. מאחר שאירועים אלו מתרחשים בספרה הציבורית, נראה כי המאמץ שעושים קצינים רבים להשתתף בהם יש בו גם אמירה כלפי הסביבה החברתית, שעל אף תפקידו התובעני, הקצין שם את המשפחה בסדר עדיפות גבוה ועושה מאמץ להגיע, אמירה שמתכתבת עם האידיאולוגיה של "אבהות חדשה".

"מתיחת" גבולות הזמן המשותף עם המשפחה

אסטרטגיה נוספת של "עשיית אבהות" היא האסטרטגיה של "מתיחת" גבולות הזמן הפרטי העומד לרשותם, לטובת המשפחה. אסטרטגיה זו כוללת מספר פרקטיקות שמאמצים הגברים כדי "למתוח" את גבולות הזמן וכדי לייצר נוכחות משמעותית יותר בבית, והן: יציאה הביתה במהלך אמצע השבוע למה שמכונה "אפטר" (יציאה לחופשה בשעות אחר הצהריים-ערב עד למחרת בבוקר), צמצום זמן העבודה מהבית וויתור על קשרים חברתיים ומשפחתיים.

כמה מהקצינים דיווחו שהם עושים מאמץ להגיע הביתה ל"אפטר", גם אם לא באופן קבוע, כדי לסייע לבת הזוג בטיפול בילדים. בנוסף, הם מודעים לכך שכדי להיות "אפקטיביים" מבחינת הילדים, חשובה שעת היציאה ל"אפטר" ושעת החזרה ממנו, כפי שמספר רון, מח"ט ואב לשניים:

> בתפקידים הראשונים כשלא היו לי ילדים הייתי מגיע לאפטר בשמונה תשע בערב, בתפקיד מח"ט הייתי מקפיד פעם בשבוע (גם אם היו הרבה יוצאים מהכלל), להגיע בשעה נורמלית, גם לשחרר אותה קצת (את אשתי) וגם להיות עם הילדים. עוד דבר שהיה מאוד חשוב שאני כבר מגיע גם למחרת לקחת את הילדים לגן. זה כל מיני מנגנונים שאתה שם לעצמך...

מבחינתו של רון, להגיע מוקדם הביתה ל"אפטר", ולקחת את הילדים בבוקר לגן, זה "מנגנון" בלשונו שמאפשר לו להיות שותף יותר בחיי ילדיו והוא עושה מאמץ לשמור עליו, למרות העומס הרב בתפקידו.

הפרקטיקה של יציאה ל"אפטר" מקובלת יותר משנת אלפיים, בעקבות תהליך שינוי במדיניות הצבא ביחס למפקדים לוחמים, ותוכנית "המפקד הלוחם ומשפחתו" שיושמה משנת 2001, עקב תהליכי חשיבה פנימיים (ועדת-קשנ"ר, 2000, וצוותי חשיבה נוספים אחריה) שעסקו בעיצוב תוכנית שירות ללוחמים שתקל בין היתר את הקושי הנובע ממאפייני תפקידם והיעדרותם מהבית. תהליך שינוי זה בא לידי ביטוי גם בהתבטאויות מפקדים בכירים שקראו לפקודיהם לצאת ל"אפטר" פעם בשבוע כדי לשפר את השילוב בין המשפחה לצבא.

פרקטיקה נוספת שעליה הצביעו המרואיינים, המאפשרת ניצול זמן "פרטי" לטובת המשפחה, היא חידוד ההבחנה בין הספֵרות (הפרטית והציבורית) באמצעות צמצום התערבות העבודה בזמן הפרטי, כלומר, צמצום זמן העבודה מהבית. בדרך כלל מדובר בצמצום שיחות טלפון מהיחידה והימנעות מלהביא הביתה עבודה משרדית. כך למשל בסיפורו של אורן, מג"ד ואב לשניים (5, 8):

> בדרך כלל אני די ממעט לעבוד כשאני בבית, מעט מאוד טלפונים, אולי פעם/פעמיים בשבת, רק לפקיד, בהקשרי לוחות זמנים ועדכונים לאירועים חריגים אם היו, וגם זה לא תמיד. הסמג"ד שלי היה רגיל שאם זה לא קריטי – זה יחכה ליום ראשון... בדרך כלל הייתי עושה ניתוק.

פרקטיקה נוספת ל"מתיחת" גבולות הזמן הפרטי היא באמצעות ויתור על קשרים חברתיים ומשפחתיים, כפי שמספר יונתן, מח"ט ואב לחמישה:

עכשיו תקשיבי מה הורדתי, שאני בצורה מאוד גסה ומאוד מאוד אכזרית נעלתי את עצמי מפני המשפחה הרחבה. כאילו אמרתי אין לי זמן. אני חייב לעשות סדר עדיפות. אני לא נוסע לאחיות שלי וכל זה, אני לא מגיע לכל אירוע משפחתי... לא אסע לחתונה של בת דודה שלי בקצה השני של הארץ כי זה לא בסדר עדיפות, אלא אם כן זה משרת את המפגש עם הילדים!

צמצום קשרים חברתיים ו"התכנסות" בגבולות המשפחה המצומצמת בסופי שבוע צוינו כפרקטיקה ל"מתיחת" הזמן המשפחתי גם על ידי מרואיינים נוספים, גברים ונשים. יותר מכך, לעתים בוחרים הקצינים לוותר גם על זמן פרטי עם בת הזוג כדי להיות עם הילדים, כפי שממשיך ומספר יונתן:

הרבה מאוד שנים כל הזוגיות שלנו היתה... כמעט לא היו לנו בילויים שהם רק שלנו. תמיד זה היה עם הילדים. כאילו היינו אומרים: אנחנו לא יכולים להרשות לעצמנו עכשיו, הנה סוף סוף אבא הגיע, אז אנחנו נוסעים ומשאירים אותם עם סבתא וסבא או משהו כזה? אז אף פעם לא היינו לוקחים נופש שלנו!

בילוי זמן זוגי נתפס אצל יונתן, כמו גם אצל כמה מהנשים והגברים שרואיינו, כמותרות. בשל הזמן המועט שהקצין בבית, זוגות רבים מוותרים על בילוי זוגי וזמן לבד, כדי שלא לצמצם את הזמן שיכול הגבר לבלות במחיצת הילדים.

ביקורים ביחידה

בילוי זמן במחיצת המשפחה יכול להתקיים במשפחות הלוחמים גם באתר נוסף שאינו הבית. מאחר שהקצינים נדרשים להישאר בבסיס גם בסופי שבוע, אומצה במשפחות הלוחמים פרקטיקה של ביקור המשפחה במקום השירות או בסמיכות אליו במהלך סוף השבוע. פרקטיקה זו מאפשרת למתוח את גבולות הזמן הפרטי מחוץ לבית, ולהביא את המשפחה אל מקום השירות. מאחר שלרוב בסיסי צה"ל אינם ערוכים לאירוח משפחות, המשפחות שוכרות צימר סמוך לבסיס ושוהות שם במהלך סוף השבוע. לעתים קרובות המשפחה אוכלת את ארוחת השבת החגיגית בבסיס עם כל החיילים. פרקטיקה זו שכיחה יחסית וחזרה בסיפוריהם של רבים מהמרואיינים.

פרקטיקה זו היא שכיחה יותר בעשור האחרון. בהמשך נבנו בכמה יחידות חדרים לאירוח משפחות, מה שהקל על המשפחות להתארח בסופי שבוע בבסיסים. קדם לכך תהליך שכבר הוזכר, של קיום צוותי חשיבה פנימיים בצבא ומחקר בקרב משפחות המשרתים, שבעקבותיהם הכיר הצבא

בצורך זה והחל לסייע במימון צימרים למשפחות, כחלק מסל השירותים שעוצב החל משנת אלפיים בשביל "המפקד הלוחם ומשפחתו". דוגמה זו מלמדת על ההשפעה של פרקטיקות ארגוניות על עיצוב יחסי מגדר בתוך המשפחה. תמיכת הצבא בביקורי משפחות אפשרה לתא הגרעיני יותר זמן "פרטי" והרחיבה את מעורבות האב בחיי המשפחה. במובן זה, התהליך שהתרחש תומך בטענה שטענתי במבוא, כי מערכת היחסים בתוך המשפחה מעוצבת במפגש שבין רמת המבנה (תרבות הארגון, נורמות המעצבות גם את דפוסי ההיעדרות מהבית) לבין רמת האינטראקציה (המשפחתית והזוגית, בתוך כותלי הספרה הפרטית).

העבודה השקופה שעושות הרעיות – הנכחת האב בחיי הילדים

החלק "השקוף" בסיפורם של רבים מהגברים היה התפקיד שממלאות רעיותיהן המאפשרות את "עבודת האבהות", תפקיד שנגלה בין השורות בסיפורי הגברים ובסיפוריהן של הנשים. גם כאן, כמו ביתר ההיבטים של ניהול חיי המשפחה, לרעיות הקצינים יש תפקיד משמעותי. הנשים ממלאות תפקיד מרכזי בייצור מקום לבני זוגן בחיי הילדים, פינוי מקום ושמירה עליו. פעמים רבות בת הזוג היא זו שמתקשרת לאב בשעה שהיא יודעת שמתאימה לילדים כדי שיוכל לשוחח אתם בטלפון, היא זו שמעדכנת את בן הזוג מתי יש חגיגת יום הולדת בגן, אספת הורים או מסיבה חשובה בבית הספר, היא זו שמוצאת ומזמינה צימר, אורזת לבד ומביאה את הילדים לסוף שבוע סמוך לבסיס של האב, ובשבת בערב עושה לבד את הדרך בחזרה עם ילדים קטנים ומותשים, כשלפניה פריקת מזוודות, כביסות והיערכות לעוד שבוע עבודה, לבד. כל אלו ועוד הן עבודות "שקופות" שעושות הרעיות כדי לאפשר לבני זוגן להיות אבות משמעותיים יותר, וכדי לייצר למענן ולמען ילדיהן חוויות משותפות שיחזקו את התא המשפחתי הגרעיני. מכאן שלרעיות הקצינים הלוחמים יש תפקיד מרכזי ביצירת המרחב ובשימור "המקום" הסמלי-הרגשי של הקצין בבית.

מאחר שהבית הוא במשפחות אלו הממלכה של האישה, "שמירת מקום" אצל הילדים תלויה במידה לא מבוטלת בעבודה שעושות הנשים. שימור המקום הסמלי-הרגשי של הקצין בבית הוא עבודה בפני עצמה, שיש לה חלקים רגשיים וגם פיזיים, אחת העבודות ה"שקופות" שממלאות נשים אלו בספרה הפרטית.

נראה כי תפקיד זה אינו ייחודי להקשר הישראלי. MacDermid (2006) מצאה כי שירות של חיילים אמריקאים רחוק מהבית, מציב את בנות הזוג שלהם גם בתפקיד של מי שמנהלות את הקשר שלהם עם הילדים. בנות הזוג (ובמחקרה של מק'דרמיד גם ההורים), הם שיוצרים את התנאים שמאפשרים תקשורת בין החיילים לילדיהם. עוד נמצא כי בקרב זוגות גרושים מילאו הרעיות לשעבר תפקיד הפוך של יצירת מחסומים לתקשורת בין הילדים לבין החייל. ממצא זה מצביע על הכוח הרב שיש בידי הרעיות לשמר את מקום בן הזוג הנעדר במשפחה, ולחלופין לחסום אותו ו"לשמר" את היעדרו.

סיכום ודיון

על אף השינוי המשמעותי במקומן של הנשים בשוק העבודה והשינוי ביחסי מגדר בתוך המשפחה בעשורים האחרונים, גברים ונשים חיים גם היום במציאות שאין בה פתרון ברור לדרישות לאיזון בין הורות ועבודה, אוטונומיה ומחויבות, זמן וכסף (Gerson, 2009).

מאמר זה בוחן את משפחותיהם של קצינים לוחמים בצה"ל כמקרה בוחן קיצוני, שבו היכולת לייצר איזון מסוג זה עומדת למבחן כמעט בלתי אפשרי, בשל מאפייני הקריירה התובענית של הגברים. הוא מתמקד בקצינים לוחמים, המגלמים את הגבריות ההגמונית בחברה הישראלית, ובמתחים הצולבים שעמם הם מתמודדים, בין רצון להצליח בתפקידם בארגון גברי, תובעני, "ישן", לבין רצון להנכיח את אבהותם בתוך המשפחה, לאור ציפיות חברתיות לאבהות מעורבת.

במציאות החברתית והכלכלית שעדיין מבוססת על הבחנה חדה וממוגדרת בין פרנסה וטיפול (Gerson, 2009) גברים ונשים מפתחים אסטרטגיות שונות להתמודדות. מאמר זה התמקד באסטרטגיות "עשיית אבהות" שנוקטים הגברים כדי להנכיח את עצמם כהורים לצד רעיותיהם והתפקיד המורחב שהן ממלאות בספרה הביתית.

מממצאי המחקר עולה כי על אף תובענות הארגון הצבאי והיעדרותם, נוקטים האבות מגוון פרקטיקות במטרה להתמודד עם הנאמנויות הצולבות. פרקטיקות "עשיית האבהות" משקפות את העבודה שעושים הגברים הללו כדי להיות משמעותיים יותר בחיי ילדיהם, תוך שהם מתבססים על טכנולוגיה מצד אחד ועל תהליכי שינוי מבני ותרבותי בארגון הצבאי מצד שני (תמיכה ב"אפטר", ביקורי משפחות וכו').

הפרקטיקות שנקטו האבות כדי להנכיח עצמם בבית משקפות תהליך נרחב יותר של שינוי שחל במעמד הביניים המשכיל בחברה הישראלית, ושינוי באידיאולוגיה של האבהות. כפי שטוענים סוויט ומואן (Sweet and Moen, 2006) בחירות הן פעמים רבות תגובה לקונפליקט מול תסריטים תרבותיים או חברתיים הקשורים לאידיאלים כגון "העובד האידיאלי", "ההורה האידיאלי" או "זמן משפחתי". במקרה זה האבות מתמודדים עם קונפליקט תפקידי – לעמוד בציפיות מהם כ"עובדים אידיאלים" בארגון חמדני ותובעני, מחד, ולהתאים את עצמם לציפייה החברתית להיות "אב אידיאלי" מעורב ושותף בחיי ילדיו, מאידך. ניסיונם של הקצינים ללהטט בין שני התפקידים ולהצליח בשניהם, מול חוויה של קושי להביא עצמם לידי ביטוי בתפקיד ההורי, מוליד מגוון פתרונות יצירתיים שתוארו לעיל, בספרה הפרטית והציבורית. החל בהשתתפות בטקסים חברתיים, שבהם הצלחתם לעמוד בתפקיד "ההורה האידיאלי" נצפית ומוערכת על ידי הסביבה החברתית כולה, דרך פרקטיקות שונות של "מתיחת גבולות הזמן" באמצעות יציאה ל"אפטר", ויתור על קשרים חברתיים ומשפחתיים, ועד לשימוש בטכנולוגיות תקשורת המצמצמות את הפער ומנכיחות אותם בחיי משפחתם, גם מרחוק.

ממצאי המחקר מלמדים על אסטרטגיות ההתמודדות של הגברים עם תובענות של ארגון "ישן" מחד ועם רצונם להיות אבות מעורבים מאידך.

אם בעבר פירושה של היעדרות הקצינים מהבית לתקופות ממושכות היה ניתוק מלא מהמשפחה, הרי שהיום, טכנולוגיות התקשורת, המרחקים המתקצרים, ואידיאולוגיית ההורות

המשתנה משנים מעט את המשוואה. עם זאת, גם כאן, הצלחתם של הגברים תלויה בתפקיד "השקוף" שממלאות רעיותיהם המאפשרות להם את "עבודת האבהות".

למרות ייחודו של הארגון הצבאי, ממצאיו של מחקר זה נוגעים גם לדיון התיאורטי על "עשיית מגדר" ("Doing gender") (West and Zimmerman 1987.; Lorber,1994) ויכולים ללמד על מערך המתחים הצולבים שעמם מתמודדים גברים המועסקים בארגונים תובעניים. סוג כזה של עובדים הולך ומתרחב היום וקורא למחקר נוסף.

מקורות

אדר בוניס, מתת (2007). **משפחות בראייה סוציולוגית ואנתרופולוגית**. הוצאת האוניברסיטה הפתוחה.

בן-ארי, א', לוי-שרייבר, ע'. (2001). "בינוי-גוף, בינוי-אופי ובינוי אומה: המגדר והשירות הצבאי בישראל", **תרבות דמוקרטית**, 4-5 : 99-130.

גונט, רותי (2007). ""אבא בבית ? הגורמים הקובעים מעורבות אבות בטיפול בילדים." מגמות מ"ה(1): 103-121.

גליקמן, אניה, ענת אורן ונח לוין־אפשטיין, (2003) 'משפחה ישראלית חדשה? תפקידי מין וחלוקת עבודה במשפחה בראשית המאה ה־20', דעות בעם, 8.

גרשוני, ד. (2004). אבהות חדשה בישראל: פרספקטיבה מגדרית על גבריות ואבהות כמתעצבים בהקשר המוסדי והזוגי. רמת גן, אוניברסיטת בר אילן. תואר שני.

הקר, דפנה ופרנקל, מיכל (2005). הורות פעילה ושוויון הזדמנויות בעבודה: הצורך בשינוי מאפייניו של שוק העבודה". . עבודה, חברה ומשפט, כרך יא, שנתון האגודה למשפט העבודה ולביטחון סוציאלי. ג. מונדלק and ש. מרגלית-רבין. אוניברסיטת תל-אביב.

ועדת קשנ"ר (2000). דו"ח ועדת קשנ"ר בנושא "קשירת המרכיב האיכותי": ממצאי הועדה ועמדותיה. צה"ל: מפקדת קצין שריון ראשי, מפקדת זרוע היבשה, ענף פסיכולוגיה.

ניידמן, גיא, ורז, איל (2000). מעמדו של איש הקבע בצה"ל כעובד. עיוני משפט, כ"ג, 291-342.

יזרעאלי, דפנה (1999). מגדור השירות הצבאי בצה"ל. תיאוריה וביקורת, 14, 85-111.

ישראלשווילי, משה. (1988). תמיכת האישה בשירות הבעל בצבא קבע, מחלקת מדעי ההתנהגות, צה"ל.

מנור, דלית עמרם-כץ שרית. (2006). להקרע בין מחויבויות: פולחן הסבל ומשפחתיות בקרב קצינים וקצינות בקבע, יועצת הרמטכ"ל לענייני נשים. צה"ל.

סינה, הלנה וגל ראובן (1987). משפחות אנשי קבע: יחסי גומלין בין איש הקבע, משפחתו ויחידתו הצבאית. זכרון יעקב, המכון הישראלי למחקרים צבאיים.

עירן יונה, מיטל (2006) בין שני מוסדות תובעניים: הקריירה הצבאית מעיני במשפחה, צה"ל – ענף מחקר, המרכז למדעי ההתנהגות.

עירן יונה מיטל (2007). אשת חיל והגבר החדש: שני מודלים של "משפחה אידיאלית" והשלכותיהם על הסדרים מגבריים במשפחות של גברים ושל נשים המשרתים בצה"ל. סוציולוגיה ישראלית, ח (2).

עירן-יונה, מיטל (2008). שעתוק הסדר הצבאי-מגדרי אל החברה האזרחית: המקרה של משפחות קצינים לוחמים בצה"ל. צבא שיש לו מדינה? מבט מחודש על יחסי התחום הבטחוני והאזרחי בישראל. ג. שפר, א. ברק and ע. אורן. תל אביב, כרמל.

עירן יונה, מיטל (2008) צבא, משפחה, מגדר ומה שביניהם. חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, אוניברסיטת תל אביב.

ענבי, אור (2012). בין צבא לאבהות- ניהול גבריות בקרב אבות לוחמים בצה"ל. הרצאה במסגרת "הסדנא - צבא-ומגדר בישראל" אוניברסיטה העברית, ירושלים, ינואר 2012.

פוקו, מישל (1976). תולדות המיניות כרך ראשון, הרצון לדעת. תל אביב, הקיבוץ המאוחד.

פז, עביעד (1982). משפחות בעורף- סקר משפחות אנשי קבע, מחלקת מדעי ההתנהגות, צה"ל.

פינקלשטין, צ. (1991). גורמים המשפיעים על פיתוח קריירות בקרב נשות טייסים בח"א. המחלקה לסוציולוגיה. רמת גן, אוניברסיטת בר אילן. חיבור לקבלת תואר מוסמך.

פרץ, נדב (2010). כיצד מאורגנת האבהות? השפעתן של תפיסות אבהות על עיצוב ויישום מדיניות רווחה בהקשרים ארגוניים שונים. הצעת מחקר לעבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית, ירושלים.

קונדה ג. 2000. *מהנדסים תרבות: שליטה ומסירות בחברת היי-טק*. תל-אביב: חרגול.

קפלן, דני (1999) דויד, יהונתן וחיילים אחרים . הוצאת הקיבוץ המאוחד.

רגר, אבישג (2002). אבהות בתפיסה ובפרקטיקה בקרב אבות שלקחו חופשת לידה בישראל. החוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה. רמת גן, אוניברסיטת בר אילן. חיבור לקבלת תואר שני.

רובינשטין ד. 2000. מה קרה, חצי משרה? . *נגה* 7-38:13

רחמים, הדס (2012) הקצין השב הביתה: שיקום הגבריות הפגועה. הרצאה במסגרת הסדנא: " צבא-ומגדר בישראל" האוניברסיטה העברית, ירושלים, ינואר 2012.

Ajzenstadt, M. and J. Gal. (2001). " Appearances Can Be Deceptive: Gender in the Israeli Welfare State. *Social Politics* 8 (3), pp. 92-324.".

Aldous, J., G. M. Mulligan, et al. (1998). "Fathering over Time: What Makes the Difference?" *Journal of Marriage and Family* **60**(4): 809-820.

Andres, M. and R. Moelker (2011). "There and Back Again: How Parental Experiences Affect Children's Adjustments in the Course of Military Deployments " *T Armed Forces & Society* **37**: 418-447.

Bell, D., M. Stevens, et al. (1996). "How to support families during overseas deployments: A sourcebook for providers.U.S." . Alexandria, VA, Army Research Institute for the Behavioral and Social Sciences.

Ben-Ari, E. & Lomsky-Feder, E. (1999). "Cultural Construction of War and the Milit*ary in I*srael". In: Lomsky-Feder, E & Ben-Ari, E. (Eds.): *The Military and Militarism in Israeli Society*. State University of New York Press.

Benjamin, O. and H. Ha'elyon (2004). "Silenced Reality: Power Relations between Martial Blueprints in Israeli Marriages", Bar Ilan University.

Benjamin, O. and O. Sullivan (1999). "Relational resources, gender consciousness and possibilities of change in marital relationships." *Sociological Review* 47(4): 794-820.

Bianchi, S. M. and M. A. Milkie (2010). "Work and Family Research in the First Decade of the 21st Century." *Journal of Marriage and the Family* 72(3): 705-725.

Blood, R. O. and D. M. Wolfe (1960). *Husbands & wives :the dynamics of married living*. Glencoe, Ill, Free Press.

Bowen, G. L. and D. K. Orthner (1989). *The Organization family : work and family linkages in the U.S. military*. New York, Praeger.

Power in the Private and Public Spheres. *Family in transition : rethinking marriage, sexuality, child rearing, and family organization*. A. S. Skolnick

Casper, L. and M. O'Connell (1998). "Work, income, the economy, and married fathers as child-care providers." *Demography*. 35(2): 243-250.

Chafetz, J. (1990). *Gender Equity: An Integrated Theory of Stability and Change*. Thousand Oaks, CA:, Sage.

Chandra , A., et all (2011). "The Experiences of Youth and Spouses from Military Families". Rand Corporation.

Christina, W. (2012). "Housework Revisited: A Cross National Comparison of Cohabiting and Married Households". Inaugural meeting of the new Ney York, Work and Family Researchers Network.

Coltraine, S. and M. Adams (2001). Men's Family work: Child Centered Fathering and the Sharing of Dometic Labor. Working families : the transformation of the American home. R. Hertz and N. L. Marshall. Berkeley, University of California Press.

Connell, R. W. (1987). Gender and power : society, the person, and sexual politics. Cambridge, UK, Polity Press in association with B. Blackwell.

Coser, L. A. (1974). Greedy institutions : patterns of undivided commitment. New York, Free Press.

Dandeker, C. (2006). Building Flexible Forces for the 21st Century
Handbook of the Sociology of the Military. G. Caforio, Springer US: 405-416.

Davis, K., M. Leijenaar, et al. (1991). The Gender of power. London, Sage Publications.

Deutsch, F. (2007). "Undoing Gender." Gender & Society **21**(1): 106-127.

Fagan, C. (2001). Time, Money and the Gender Order: Work Orientations and Working-Time Preferences in Britain. **8:** 239-266.

Firestone, S. (1970). The dialectic of sex; the case for feminist revolution. New York, Morrow.

Fitzpatrick, M. A. (1988). Between husbands & wives : communication in marriage. Newbury Park, Sage Publications.

Gates, S., G. Zellman, et al. (2009). Examining Child Care Need Among Military Families., Rand Corporation.

Gerson, K. (2002). "moral dillemmas, moral strategies and the transformation of gender: lessons from two generations of work and family change." gender and society **16**(1): 8-28.

Gerson, K. (2009). The Unfinished Revolution: How a New Generation is Reshaping Family, Work, and Gender in America New York, Oxford University Press.

Gerstel, N., D. Clawson, et al. (2002). Families at work : expanding the boundaries. Nashville, Vanderbilt University Press.

Harrell, M. C. (2001). "Army Officers' Spouses: Have the White Gloves Been Mothballed? ." Armed Forces & Society **28**(1): 55-75.

Hartsock, N. C. M. (1983). The feminist standpoint: towards a specifically feminist historical materialism. Money, sex, and power :toward a feminist historical materialism. New York, Longman.

Hays, S. (1996). The cultural contradictions of motherhood. New Haven, Yale University Press.

Herzog, H. (1999). Gendering politics :women in Israel. Ann Arbor, University of Michigan Press.

Hochschild, A. R. (1989). The second shift : working parents and the revolution at home. New York, N.Y., Viking.

Hochschild, A. R. (1997). The time bind : when work becomes home and home becomes work. New York, Metropolitan Books/Henry Holt and Co.

Hosek, J. R., J. Kavanagh, et al. (2006). How Deployments Affect Service Members. Santa Monica, CA, Rand Corparation.

Izraeli, D. (1994). "Money matters: Spousal incomes and family/work relations among physician couples in Israel. ." Sociological Quarterly **35**(1): 69-84.

Komter, A. (1991). Gender Power and Feminist Theory. The Gender of power. K. Davis, M. Leijenaar and J. Oldersma. London, Sage Publications**:** 420-462.

Kunda G. 1996. Scenes from Marriage: Work and Family in Corporate Drama*. Discussion Paper. Rep. 89*, Golda Meir Institute for Social & Labour Resrearch.

Lomsky-Feder E. & Ben-Ari E. (eds), 1999, The Military and Militarism in Israeli Society. State University of NewYork Press: Albany.

Lorber, J. (1994). Paradoxes of Gender. Yale University Press, Ch. 1.

MacDermid, S. M. (2006). Multiple Transitions of Deployment and Reunion for Military Families.

, Purdue University.

MacDermid Wadsworth, S. M. (2010). "Family Risk and Resilience in the Context of War and Terrorism" Journal of Marriage and Family **72**(3): 537-556.

Nuciari M. and Sertorio G (2009). Military Families and Deployments abroad in Italy. Advances in Military Sociology: Essays in Honor of Charles C. Moskos. G. Caforio, Emerald.

Neale, B. and C. Smart (1997). "Experiments With 'Parenthood'?" Sociology **31**(2): 201-219.

Park, N. (2011). "Military children and families: Strengths and challenges during peace and war." American Psychologist **66**(1): 65-72.

Pilcher, J. (2000). "Domestic divisions of labour in the 20th century; change slow a-coming' Work, ." Employment and Society **14**(4): 771-780.

Rodman, H. (1972). "Marital power and the theory or resources in cultural context." Journal of comparative family studies. **3**: 50-67.

Rohall, D. E., M. W. Segal, et al. (1999). "Examining the importance of organizational supports on family adjustment to Army life in a period of increasing separation." Journal of Political and Military Sociology **1**(1): 49-65.

Ruppanner, L. and S. Alexandrowicz (2012). Housework Time and Gender Empowerment: An Investigation of Metropolitan Area Measures. Inaugural meeting of the new Work and Family Researchers Network. New York, Work and Family Researchers Network.

Russell, G. (1999). Primary caregiving fathers. Parenting and child development in “nontraditional” families. M. E. Lamb. NJ: Erlbaum., Mahwah**:** 57-81.

Saffold, Guy. 1988. Culture Traits, Strength, and Organizational Performance: Moving Beyond “Strong” Culture.Academy of Manegement Review, vol (12) 4.

Sasson-Levy, Orna, 2006. *Identities in uniform: Masculinities and femininities in the Israeli military.* Jerusalem, The Hebrew University Magness press.

Sasson-Levy Orna, 2011. "Research on Gender and the Military in Israel: From a Gendered Organization to Inequality Regimes." *Israel Studies Review* 26(2), pp. 73-98.

Sayer, L. C. (2005). "Gender, Time and Inequality: Trends in Women's and Men's Paid Work, Unpaid Work and Free Time." Social Forces **84**(1): 285-303.

Segal, D. R. and M. W. Segal (1983). Change in Military Organization. **9:** 151-170.

Shelton, B. A. and D. John (1996). "The division household labor." Annual review of sociology **22**: 299-322.

Sullivan, O. (2011). "An End to Gender Display Through the Performance of Housework? A Review and Reassessment of the Quantitative Literature Using Insights From the Qualitative Literature." Journal of Family Theory and Review **3**: 1-13.

Sweet, S. and P. Moen (2006). Advancing a Career Focus on Work and Family Insights From the Life Course Perspective. . The Work and Family Handbook: Multi-Disciplinary Perspectives and Approaches. P. Catsouphes, E. Kossek and S. Sweet. Mahwah, NJ, Lawrence Erlbaum Associates**:** 189-208.

Thorne, B. (1992). Feminism and the Family: Two Decades of Thought. Rethinking the family : some feminist questions. B. Thorne and M. Yalom. Boston, Northeastern University Press**:** .

West, C. and D. H. Zimmerman (1987). "Doing Gender." Gender & Society **1**(2): 123-151.

Willerton, E., R. L. Schwarz, et al. (2011). "Military fathers' perspectives on involvement." Journal of Family Psychology **25**(4): 521-530.

Williams, J. (2000). Unbending gender : why family and work conflict and what to do about it. Oxford ; New York, Oxford University Press.